

7-14 Yaş Grubu Çocuklarda Akran İstismarı ve Kendi Çözüm Önerileri¹

Gülümser Gültekin Akduman
Gazi Üniversitesi
gulums@hazi.edu.tr

Özet

Bu çalışma; yedi- on dört yaş grubundaki çocukların akran istismarına uğrama durumlarını ve bu problem konusunda çözüm önerilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya yüz kırk altı çocuk dahil edilmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla Genel Bilgi Formu ve Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği, verilerin değerlendirilmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi ve iki grup ortalaması kıyas testi (T Testi) kullanılmıştır. Gruplar arasında farklılığın anlamlı çıkması durumunda, farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için Scheffe Testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; çocukların yaş, cinsiyet, kardeş sayısı ve aile durumlarının akran istismarına ait bazı boyutlardan alınan puanlarda anlamlı ($p<0.01$, $p<0.05$) farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda öneriler getirilmiştir. Akran istismarını önlemek için okullarda önleme programları oluşturulmalı, bu programlar sınıf düzeyinde ve okul genelinde önleyici uygulamalar olarak iki ayrı düzeyde ele alınmalı, öğretmenler akran istismarı konusunun her boyutunu sınıf içinde ele almalı ve tartışmalıdır.

Anahtar kelimeler: Akran istismarı, okulda zorbalık, önleme programları

Peer Bullying of 7-14 Year Old Children and Their Proffers of Solution

Abstract

This study aimed to compare the level of peer bullying in children between the ages of seven to fourteen and to determine children proffers of solution on the problem. The study sample included one hundred and forty six children . General Information Questionnaire and Peer Bullying Scala was used in the study. One Way Variance Analysis, Independent Samples T -Test were used as statistical methods. When the difference between groups proves to be expressive, Scheffe Test has been used for determining from which group the difference is stemming from. The findings of this study indicated that in some dimensions peer bullying scores vary depending on the age and gender of the child, number of siblings in the family and family type ($p<0.01$, $p<0.05$). Proposals for solution have been suggested in accordance with the results obtained in the study. To prevent peer bullying preventing programs must be developed in school. While this programs are preparing in general school and must be considered. The teachers should explain and debate with all dimensions of peer bullying in classroom to students.

Keywords: Peer bullying, scholl bullying, preventing programs.

Giriş

Çocuğun büyüme ve gelişmesini olumsuz yönde etkileyen her türlü davranış olarak tanımlanabilen çocuk istismarına, insanlık tarihi boyunca her kültürde ve ülkede sıklıkla

¹ Teşekkür: Çalışma verilerinin istatistikî değerlendirmesinde Sayın Uzm. Filiz Yazıcı' ya, veri toplama aşamasında Sayın Atilla Akduman'a destek ve izinleri için teşekkür ederim.

rastlanmaktadır. Fiziksel, cinsel, duygusal istismar ve ihmal şeklinde görülen çocuk istismarı sık görülen ve önemli bir sağlık sorunu olmasına karşın, çocuk istismarı kapsamında akran istismarı konusuna yeterince değinilmediği görülmektedir. Akran istismarı, yakın tarihe kadar tüm dünyada büyümenin doğal bir parçası olarak değerlendirilirken, son yıllarda gerek ülkemizde gerekse dünyada yapılan çalışmalar, çocukların sosyal, psikolojik ve akademik gelişimleri ile sağlıklarının bu durumdan olumsuz bir biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır (Alikasifoğlu et al., 2007; Arseneault, Walsh and Trzesniewski, 2006; Eslea et al., 2004; Glew et al., 2005; Grene, 2006; Griffin and Gross, 2004; Juvonen, Graham and Schuster, 2003; Kepenekci- Karaman ve Çinkır, 2006; Kim, Koh and Leventhal, 2005; Lopes, 2005; Peren and Alsakar, 2006). Bu nedenle günümüzde uzmanlar çocuk istismarı tartışmalarında akran istismarı konusuna da dikkat çekmektedirler.

Çocuklara yönelik şiddet yirminci yüzyılın ortalarından bu yana giderek daha fazla oranda, temel insan haklarının, özellikle fiziksel ve psikolojik güvenlik ve esenlik haklarının ihlali olarak görülmekte ve saldırganlığın çocukluk döneminde ortaya çıkışı ve gelişimi pek çok araştırmacının ilgisini çekmektedir (Arseneault, Walsh and Trzesniewski, 2006; Glew et al., 2005; Grene, 2006; Juvonen, Graham and Schuster, 2003; Lopes, 2005; Peren and Alsakar, 2006; Pişkin, 2002). Salırganlığın temelini, saldırgan davranışlarla ilgili olarak bilişsel ve sosyal gelişimde ortaya çıkan değişimleri ve saldırganlığın diğer kişiler üzerindeki etkisini inceleyen kuramcılar, kalıtsal ve ailesel etkilerin yanı sıra, çocuğun yaşamında yaşa bağlı olarak giderek artan bir önem kazanan akranların, saldırgan davranışların ortaya çıkmasındaki rolüne dikkati çekmişlerdir (Pişkin, 2002).

Akran grubu, aileye göre çocuğun kendini daha yansız olarak tanıyabileceği ve kişiler arası ilişkiler bakımından gerçeklerle yüz yüze gelebileceği bir ortamdır. Akran grubunun çocuk üzerindeki etkisi, çocuk büyüdükçe artmakta, özellikle ergenlik döneminde en üst noktaya ulaşmaktadır (Delikara, 2002). Akran istismarı; daha büyük yaşta ya da fiziksel olarak daha güçlü olan çocukların kendilerinden daha güçsüz olan çocukları sürekli olarak hırpalaması, eziyet etmesi ve rahatsız etmesi şeklinde tanımlanır (Fekkes, Pipers, Verlove-Vanhorick, 2004; Pişkin, 2006). Diğer bir tanıma göre ise akran istismarı; saldırgan pozisyonda olan bir birey ile bir kurban arasında geçen ve saldırganın kurbanı bilinçli bir biçimde baskı altına alması, acı ve sıkıntı vermesiyle sonuçlanan, istismarcının kurbanı yaptıklarından haz aldığı ve dikkat edilmediği takdirde etkileri uzun süreli olabilen bir saldırganlıktır (Finnegan, Hodges and Perry; 1998). Akran istismarı; çocuğun okul başarısında düşme, okuldan kaçma ve okula karşı olumsuz tutum geliştirmede önemli rol oynamaktadır (Pişkin, 2002). Yapılan çalışmalarda akranları tarafından reddedilmenin düşük okul başarısı, okuldan kaçma ve okula karşı olumsuz tutum üzerinde önemli rol oynadığı (Hazler et al., 1992; Olweus, 1993), bazı öğrencilerin aşağılanma ve horlanmayla başa çıkamayıp sınıfta kalıp, hatta okulu bırakabildiği (Batsche and Knoff, 1994; Fumiss, 2000; Güvenir, 2005), akran istismarına hedef olan çocukların, diğer çocuklara göre daha düşük akademik başarıya sahip oldukları, aynı zamanda kendilerini de akademik açıdan yetersiz hissettikleri (Austin and Joseph, 1996; Mynard and Joseph, 1997; Andreou, 2000; Schwartz, 2000) vurgulanmıştır.

Akranlar, benlik kavramının gelişmesinde de önemli rol oynarlar ve akran istismarı, çocuk ve ergenlerin benliklerini olumsuz yönde etkileyebilir. Bununla birlikte akran istismarı, uyku sorunları, huzursuzluk, panik ve gerginlik hissi, konsantrasyon bozukluğu, depresyon, okul içi uyumsuzluk, utangaçlık, içe kapanma gibi bazı sorunlara yol açabilir. Uzun süre akran

istismarına uğramak önceden var olan ruhsal sorunun ya da çatışmanın artmasına, genel kaygı düzeyinin yükselmesine neden olabilir (Delikara, 2002). Yapılan çalışmalarda saldırganlık, itaatkarlık, içine kapanıklık ve yalnızlık ile akran istismarına maruz kalma arasında pozitif ilişki olduğu, akran istismarına uğrayan çocukların depresif duygu durumu, kaygı, yatak ıslatma, iyi uyuyamama, mide ve baş ağrılarında yakındıkları, yalnızlık hissi duydukları, çeşitli sosyal ve davranışsal problemler yaşama risklerinde ciddi bir artış olduğu vurgulanmıştır (Schwartz et al., 1997; Crick and Bigbee, 1998; Schwartz, 2000).

Akran istismarı çocukların yaşamlarında iz bırakabilir ve yetişkinlik döneminde de sosyal ve duygusal sorunlara neden olabilir. Başlangıçta oyun grubu olarak var olan akran grupları bir süre sonra çetelere dönüşebilir. Özellikle aile ilgisi ve denetimi yetersiz olan çocuklar, akran grubuna daha çok ilgi duyabilirler ve bu durum akran grubundan olumsuz olarak daha çok etkilenmelerine, akran istismarına daha çok maruz kalmalarına neden olabilir (Delikara, 2002). Yapılan çeşitli araştırmalar ve bu araştırmalarda ulaşılan bulgular, sorunun dünyanın pek çok ülkesinde ciddi boyutlarda yaşandığını ve çocukların gelişimlerinin bu durumdan olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır (Andreou, 2001; Bowers, Smith and Binney, 1994; Bowers et al., 1996; Whitney and Smith, 1993).

Dünyanın pek çok ülkesinde eğitim kurumlarında akran istismarını engellemek için çeşitli programlar geliştirilmiş, ancak bunların bir kısmı başarılı olabilmıştır. Olweus Norveç’te çeşitli okullarda 8-20 aylık sürelerle gerçekleştirdiği müdahale programlarında; sözel, fiziksel ve dışlama tipi istismar davranışlarının azalıp, öğrencilerin daha olumlu sosyal ilişkiler kurduğunu bildirmektedir (Bidwell, 1997). Finlandiya’da uygulanan diğer bir program sonucunda; istismara uğrama sıklığının aynı kalmasına karşın, istismarı uygulama sıklığının azaldığı belirtilmiştir (Stevens, Bourdeaud and Van, 2000). İngiltere’de istismarı engellemek amacıyla hazırlanan bir program iki yıl süre ile uygulanmış, ilk bir yıl içerisinde istismara uğrama ve istismar uygulama davranış sıklığı azalırken, ertesi yıl yeniden artış gösterdiği bildirilmiştir (Eslea and Rees, 2001). Kanada’da 18 ay süre ile istismarı engellemek amacıyla program uygulanmış, istismara uğrama sıklığı azalırken, istismar etme sıklığının arttığı belirtilmiştir (Pepler et al., 1994). Türkiye’de zorbalık karşıtı program uygulamasının ilköğretim öğrencileri üzerindeki etkinliğinin belirlenmesi amacıyla yürütülen bir çalışmada, zorbalık türü ve sıklığına, zorbalığa müdahalede ve okul iklimine yönelik öğrenci görüşlerinde ön ve son testler arasında anlamlı ve olumlu değişiklikler ortaya çıktığı bildirilmiştir (Kartal ve Bilgin, 2007).

Akranlar arasındaki istismar olaylarına karşı dünyada ve Türkiye’de gittikçe artan bir duyarlılık oluşmaya başlamıştır. Son yıllarda, Türkiye’de medya kanalları aracılığı ile okullarda yaşanan şiddet ve türlerine ilişkin olarak verilen haberler, bu konunun üzerinde ciddiyetle durulması gereken önemli bir sosyal sorun haline geldiğini göstermektedir. Bu sorunu görmezden gelmek, istismarın birey ve toplum üzerindeki kısa ve uzun vadeli tüm yıkıcı etkilerine seyirci kalmak anlamına gelebilmektedir. Bu nedenle bu çalışma; yedi- on dört yaş grubundaki çocukların akran istismarına uğrama durumlarını ve bu problem konusunda çözüm önerilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma Ankara il merkezinde bir ilköğretim okuluna devam eden yedi- on dört yaş arası toplam yüz kırk altı çocuk ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. İlköğretim birinci ve ikinci kademedeki her sınıf ve şubeden çalışmaya katılmaya istekli öğrenciler ile çalışılmıştır. Araştırma

kesitsel tanımlayıcı bir araştırma olup, araştırmada olasılığa dayanmayan örnekleme yöntemlerinden, tesadüfi kota örnekleme metodu kullanılmıştır. Kota örnekleme; belirlenen bir sayıya ulaşıncaya kadar örnekleme seçme işlemidir. Bu, özünde tabakalı örneklemenin olasılığa dayanmayan bir türüdür (Sümer, 2005). Çalışmada 150 çocuğa ulaşılmak istenmiş, ancak dört çocuğun ölçme aracını eksik doldurması nedeniyle 146 çocuk değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmada çocukların kendisine ve ailelerine ilişkin bilgileri elde etmek amacıyla “Genel Bilgi Formu”, çocukların akran istismarına uğrama durumlarını belirlemek için “Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada çocuklara uygulanan Genel Bilgi Formu; çocuğun yaşı, cinsiyeti, anne-baba öğrenim durumu, aile durumu, kardeş sayısı, aile tipi ve akran istismarı ile ilgili çözüm önerisi sorularını içermektedir.

Akranları tarafından istismar edilenleri belirlemek amacıyla geliştirilen Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği; kendini bildirim türünde bir ölçme aracı olup, yirmi yedi maddeden oluşmaktadır. Bireysel ya da grup halinde uygulanabilen ölçekte, katılımcıların her bir madde için kendine en uygun olan “hiç bir zaman”, “bir kere” ve “birden fazla” seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmektedir. Yanıtlar hiç bir zaman için 0, bir kere için 1 ve birden fazla için 2 olarak puanlanmaktadır. Ölçekten alınacak maksimum puan 54, minimum puan sıfırdır. Ölçekten alınan yüksek puan, kişinin akran saldırısına sıklıkla hedef olduğunu, düşük puan ise pek az hedef olduğunu ya da hiç hedef olmadığını göstermektedir. Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği; Mynard ve Joseph (2000) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk çocuklarına uyarlanma, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam beş boyuttan oluşmaktadır. Bunlar:

Korkutma sindirme; şiddetin doğrudan, açık açık ve fiziksel yoldan istençli olarak ve genellikle grup halinde korkutma sindirme amacıyla uygulandığı durumları kapsamaktadır.

Alay; çocuğun fiziksel, kültürel ve psikolojik özelliklerinin küçümsemesi ve aşağılanmasına ilişkin davranışları kapsamaktadır.

Açık saldırı; korkutma ve sindirme boyutunda yer alan davranışlardaki fiziksel şiddet ögesinin biraz daha hafifletilmiş haliyle bulunduğu durumları kapsamaktadır.

İlişkisel saldırı; çocuğun sosyal ilişkilerinin saldırgan tarafından kasıtlı olarak bozularak zor durumda bırakıldığı durumları kapsamaktadır.

Kişisel eşyalara saldırı; çocuğa ait eşyalara bilerek ve isteyerek zarar verildiği, bu eşyaların çalındığı ve/veya el konularak sahiplenildiği durumları kapsamaktadır. Her bir boyuttan alınan toplam puanlar, çocukların o boyutla ilgili akran saldırısına sıklıkla, nadiren hedef olduğunu ya da hiç hedef olmadığını göstermektedir (Gültekin ve Sayıl, 2005).

Veri toplama aşamasında gerekli izinler alındıktan sonra, rehber öğretmenlere uygulanacak ölçme araçları ve çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve öğretmenler ile uygun günler ve saatler belirlenmiştir. Öğrencilere uygulanacak testlerin önemini açıkladıktan ve öğrencilerin sessizliği sağlandıktan sonra uygulamaya geçilmiştir. Öğrencilere önce Genel Bilgi Formu, ardından da Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği uygulanmıştır. Çocuklara ölçme araçlarının uygulama yönergeleri yüksek sesle okunmuş, gerekli açıklamalar yapılmış, verecekleri samimi ve doğru yanıtların araştırmada doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için önemli olduğu vurgulanmıştır. Testler tedi-sekiz yaş grubuna bireysel olarak, diğer çocuklara ise sınıf ortamında, yirmi kişilik gruplar halinde ve bir ders saatinde doldurtulmuştur. Tüm bu işlemler tamamlandıktan sonra çocuklara akran istismarını önlemek konusunda en uygun buldukları çözüm önerisini Genel Bilgi formunun ilgili bölümüne yazmaları istenmiştir.

Araştırmada toplanan veriler SPSS 13.00 sürümü kullanılarak incelenmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi, T Testi ve Scheffe Testi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2002).

Bulgular

Çalışmada 146 çocuk ile görüşülerek, formlar doldurulmuş, analizler yapılmış ve bulgular tablolar halinde verilmiştir. Araştırmaya katılan çocukların % 24,7' si yedi- sekiz, %37' si dokuz-on , %20,5' i on bir- on iki ve %17,8' i de on üç- on dört yaşındadır. Çocukların %19,2' si kız ve %80,8' i ise erkektir. Çocukların % 58,2' sinin annesi okur yazar- ilköğretim mezunu, %30,1'inin annesi ortaokul mezunu ve %11,6' sının annesi lise- üniversite mezunu iken; babalarının % 40,4' ü okur yazar- ilköğretim mezunu, %37,0'si ortaokul mezunu ve %22,6' sı lise- üniversite mezunudur. Çocukların %55,5' inin anne-babası sağ ve birlikte, %19,2' sinin anne veya babası ölmüş ve %25,3' ünün ise anne-babası ayrı veya boşanmıştır. Çocukların %78,1'i çekirdek aileye sahipken, %21,9'u geniş aileye sahiptir. Çocukların %31,5'i tek çocuk veya bir kardeşe sahipken, %22,6' sı iki kardeşe ve %45,9'u ise üç ve fazla sayıda kardeşe sahiptir.

Tablo I. Çocukların yaşlarına göre akran istismarı puanları

AKRAN İSTİSMARI PUANLARI														
X ± SS														
Yaş	n	KS		AS		A		İS		KES		Genel		
1	7-8	36	4,75 ± 2,35		5,48 ± 2,75		1,33 ± 1,24		2,50 ± 1,28		2,46 ± 1,30		14,41 ± 3,79	
2	9-10	54	2,19 ± 1,48		4,42 ± 2,30		2,96 ± 1,88		3,17 ± 1,53		0,61 ± 0,71		14,31 ± 3,88	
3	11-12	30	2,63 ± 1,83		4,63 ± 2,11		3,00 ± 1,50		2,53 ± 2,11		1,23 ± 0,90		14,20 ± 4,63	
4	13-14	26	1,23 ± 1,50		2,58 ± 2,00		3,20 ± 2,27		2,46 ± 1,48		1,30 ± 0,67		11,73 ± 3,26	
Toplam		146	2,74 ± 2,17		4,53 ± 2,58		2,62 ± 1,91		2,75 ± 1,62		1,24 ± 1,08		13,86 ± 4,00	
Varyans Analizi														
Sonuçları		Sd	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p
Gruplararası		3	22,68**	0,01	8,64**	0,01	8,46**	0,01	1,97	0,12	26,36**	0,01	3,14*	0,03
Grupiçi		142												

Anlamli Fark: KS: 1-2, AS: 2-4, A: 1-3, KES: 2-4, **p<0.01, *p<0.05.

Çocuğun yaşının, korkutma-sindirme (KS $F_{3-146} : 22,68 p<0.01$), açık saldırı (AS $F_{3-146} : 8,64 p<0.01$), alay (A $F_{3-146} : 8,46 p<0.01$), kişisel eşyalara saldırı (KES $F_{3-146} : 26,36 p<0.01$) boyutları ile genel ($F_{3-146} : 3,14 p<0.05$) akran istismarı puanlarına ilişkin ortalamalarda anlamlı bir farklılık yarattığı saptanmıştır. Puan ortalamaları incelendiğinde; yedi- sekiz yaşlarındaki çocukların korkutma sindirme (KS $\bar{X} : 4,75$), açık saldırı (AS $\bar{X} : 5,48$), kişisel eşyalara saldırı (KES $\bar{X} : 2,46$) ve genel ($\bar{X} : 14,41$) akran istismarı puanlarının diğer yaşlardaki çocuklara göre yüksek olduğu, alay (A) boyutundaki akran istismarı puanının ise yaşla birlikte arttığı görülmektedir. Yapılan Scheffe Testi sonucunda; korkutma sindirme (KS) boyutunda yedi- sekiz yaş ile dokuz-on yaş arasındaki, açık saldırı (AS) boyutunda dokuz-on yaş ile on üç- on dört yaş

arasındaki, alay (A) boyutunda yedi- sekiz yaş ile on bir- on iki yaş arasındaki, kişisel eşyalara saldırı (KES) boyutunda dokuz- on yaş ile on üç- on dört yaş arasındaki çocukların puanları arasındaki farklılığın anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Tablo II. Çocukların cinsiyetlerine göre akran istismarı puanları

AKRAN İSTİSMARI PUANLARI													
X ± SS													
Cinsiyet	n	KS		AS		A		İS		KES		Genel	
Kız	28	2,59 ± 2,25		4,52 ± 2,33		2,75 ± 1,94		1,79 ± 1,03		1,23 ± 0,81		13,71 ± 4,01	
Erkek	118	3,36 ± 2,14		4,57 ± 2,64		2,58 ± 1,91		2,97 ± 1,65		1,28 ± 1,14		13,90 ± 4,05	
Toplam	146	2,74 ± 2,17		4,53 ± 2,58		2,62 ± 1,91		2,75 ± 1,62		1,24 ± 1,08		13,86 ± 4,00	
T Testi Sonuçları	Sd	t	p	t	p	t	p	t	p	t	p	t	p
	144	1,68	0,65	0,10	0,14	0,41	0,78	3,64**	0,01	0,25	0,11	0,22	0,74

**p<0.01

Erkek çocukların; korkutma sindirme (KS $\bar{X}$: 3,36), açık saldırı (AS $\bar{X}$: 4,57), ilişkisel saldırı (İS $\bar{X}$: 2,97), kişisel eşyalara saldırı (KES $\bar{X}$: 1,28) ve genel (Genel $\bar{X}$: 13,90) akran istismarı puanlarının kız çocuklardan daha yüksek olduğu görülürken, kız çocukların alay (A $\bar{X}$: 2,75) akran istismarı puanlarının erkek çocuklardan daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Yapılan t testi; ilişkisel saldırı (İS t₁₄₄: 3,64 p<0.01) boyutu açısından cinsiyetler arasındaki bu farklılığın anlamlı düzeyde olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo III. Çocukların kardeş sayılarına göre akran istismarı puanları

AKRAN İSTİSMARI PUANLARI													
X ± SS													
Kardeş sayısı	n	KS		AS		A		İS		KES		Genel	
1	Tek veya 1 k	1,87± 1,59		3,93± 2,52		2,89± 1,78		1,96± 1,43		1,00± 0,83		12,35 ± 3,65	
2	2 kardeş	3,04± 2,45		4,24± 2,49		2,00± 1,70		3,24± 1,58		1,06± 0,86		13,88 ± 3,81	
3	3+ kardeş	3,33± 1,95		5,07± 2,59		2,73± 2,04		3,04± 1,58		1,72± 1,36		14,90 ± 4,05	
Toplam	146	2,74 ± 2,17		4,53 ± 2,58		2,62 ± 1,91		2,75 ± 1,62		1,24 ± 1,08		13,86 ± 4,00	
Varyans Analizi Sonuçları	Sd	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p
Gruplararası	2	5,97**	0,01	3,01	0,06	2,37	0,10	1,97**	0,01	7,19**	0,01	5,90**	0,01
Grupiçi	143												

Anlamlı Fark: KS: 1-2, İS:1-3, KES:1-2, **p<0.01.

Tablo III.' de akran istismarı boyutlarına ilişkin puan ortalamaları incelendiğinde; üç ve daha fazla sayıda kardeşi olan çocukların korkutma sindirme (KS $\bar{X}$: 3,33), açık saldırı (AS $\bar{X}$: 5,07), kişisel eşyalara saldırı (KES $\bar{X}$: 1,72) ve genel (Genel $\bar{X}$: 14,90) akran istismarı puanlarının diğerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda,

çocukların kardeş sayılarına göre puanlar arasında görülen bu farklılığın korkutma sindirme (KS $F_{2-146} : 5,97 p<0.01$), ilişkisel saldırı (İS $F_{2-146} : 1,97 p<0.01$), kişisel eşyalara saldırı (KES $F_{2-146} : 7,19 p<0.01$) ve genel ($F_{2-146} : 5,90 p<0.01$) boyutlarda anlamlı düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan Scheffé Testi sonucunda; korkutma sindirme (KS) boyutunda tek çocuk veya bir kardeşi olan çocuklar ile iki kardeşi olan çocuklar arasındaki farklılığın, ilişkisel saldırı (İS) boyutunda tek çocuk veya bir kardeşi olan çocuklar ile üç ve daha fazla sayıda kardeşi olan çocuklar arasındaki farklılığın, kişisel eşyalara saldırı (KES) boyutunda tek çocuk veya bir kardeşi olan çocuklar ile iki kardeşi olan çocuklar arasındaki farklılığın anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Tablo IV. Çocukların aile tiplerine göre akran istismarı puanları

AKRAN İSTİSMARI PUANLARI														
X ± SS														
Aile tipi		n	KS		AS		A		İS		KES		Genel	
1	A-B sağ-birlik.	81	2,30 ± 2,16		4,35 2,74		2,69 1,92		2,51 1,54		1,51 1,15		13,33 3,80	
2	A veya B ölü	28	3,14 2,29		5,11 2,97		2,43 1,87		3,43 1,69		0,93 1,09		15,04 4,32	
3	A-B ayrı-boşan.	37	3,41 1,92		4,49 1,76		2,59 1,94		2,76 1,62		0,89 0,70		14,14 4,08	
Toplam		146	2,74 ± 2,17		4,53 ± 2,58		2,62 ± 1,91		2,75 ± 1,62		1,24 ± 1,08		13,86 ± 4,00	
Varyans Analizi														
Sonuçları		Sd	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p	F	p
Gruplararası		2	4,07*	0,02	0,91	0,40	0,20	0,82	3,50*	0,03	5,94**	0,01	2,03	0,14
Grupiçi		143												

Anlamlı Fark: KS:1-3, İS:1-2, KES:1-3, **p<0.01, *p<0.05.

Anne-babanın ayrı olduğu ya da boşandığı ailelerden gelen çocukların korkutma sindirme (KS $\bar{X} : 3,41$), anne ya da babadan birinin ölü olduğu ailelerden gelen çocukların ise; açık saldırı (AS $\bar{X} : 5,11$), ilişkisel saldırı (İS $\bar{X} : 3,43$) boyutları ile genel ($\bar{X} : 15,04$) akran istismarı puanlarının diğer çocuklardan daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Yapılan varyans analizi, çocukların aile tiplerinin akran istismarının korkutma sindirme (KS $F_{2-146} : 4,07 p<0.05$), ilişkisel saldırı (İS $F_{2-146} : 3,50 p<0.05$) ve kişisel eşyalara saldırı (KES $F_{2-146} : 5,94 p<0.01$) boyutlarına ilişkin puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık yarattığını ortaya koymuştur. Yapılan Scheffé Testi sonucunda; korkutma sindirme (KS) boyutunda anne-babanın ayrı olduğu ya da boşandığı ailelerden gelen çocuklar ile anne-babanın sağ ve birlikte olduğu ailelerden gelen çocuklar arasındaki farklılığın, ilişkisel saldırı (İS) boyutunda anne ya da babadan birinin ölü olduğu ailelerden gelen çocuklar ile anne-babanın sağ ve birlikte olduğu ailelerden gelen çocuklar arasındaki farklılığın, kişisel eşyalara saldırı (KES) boyutunda anne-babanın ayrı olduğu ya da boşandığı ailelerden gelen çocuklar ile anne-babanın sağ ve birlikte olduğu ailelerden gelen çocuklar arasındaki farklılığın anlamlı düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Tablo V. Çocukların akran istismarı ile ilgili çözüm önerileri

Öneri	Frekans	%
Öğretmenden yardım istenmesi	44	30,14
Anne-babadan yardım istenmesi	10	6,85
Arkadaşlardan yardım istenmesi	22	15,07
Servis şoföründen yardım istenmesi	16	10,96
Kantin görevlisinden yardım istenmesi	4	2,74
Polisten yardım istenmesi	2	1,37
Yakın arkadaşlar ile birlikte istismarcının aynı şekilde cezalandırılması	18	12,33
Abi-abla ile birlikte okula gelinerek istismarcının korkutulması	6	4,10
İstismarcının okuldan uzaklaştırılması	14	9,59
Bu konuda kimse bir şey yapamaz	10	6,85
Toplam	146	100,00

Tablo V.' de çocukların akran istismarı ile ilgili çözüm önerileri incelendiğinde; çocukların öğretmenlerden (% 30,14), arkadaşlardan (%15,07), servis şoföründen (%10,96), anne-babadan (%6,85), kantin görevlisinden (%2,74), polisten (%1,37) yardım istenerek bu sorunun çözümlenebileceğini düşündükleri görülmektedir. Bununla birlikte yakın arkadaşlar ile birlikte istismarcının aynı şekilde cezalandırılmasının (%12,33) ve abi-abla ile okula gelinerek istismarcının korkutulmasının (% 4,10) sorunun çözümünde etkili olacağını düşünen öğrencilerin sayısı da az değildir. En dikkat çekici bulgulardan biri ise bu konuda kimsenin bir şey yapamayacağını düşünen umutsuz öğrencilerdir (% 6,85). Genel bir değerlendirme yapılır ise toplamda çevresinden yardım isteyen çocuklar haricinde, çocukların % 16,43'ü şiddete şiddetle cevap vermenin sorunun çözümünde etkili olacağını düşündüğü, % 9,59' unun istismarcıların okuldan uzaklaştırılması gerektiğini ve %6,85' inin ise bu konunun çözümündeki umutsuzluğu dikkati çekmektedir.

Tartışma

Çalışmada yedi- sekiz yaşlarındaki çocukların korkutma sindirme, açık saldırı, kişisel eşyalara saldırı ve genel akran istismarı puanlarının diğer yaşlardaki çocuklara göre yüksek olması, akran istismarını uygulayan ve akran istismarına maruz kalan çocukların yaşlarındaki farklılığı düşündürmektedir. Akran istismarını uygulayan çocukların hedef olarak seçtikleri çocuklar kendilerinden daha güçsüz, dolayısıyla kendilerini savunamayacak ve saldırgan için tehdit oluşturmayacak kişilerdir (Olweus, 1980). Olweus bu durumu okuldaki büyük yaşlardaki

çocukların, küçük yaştaki çocukları hedef seçmesine bağlamıştır (Fleming and Towey, 2002). Literatürde akranlarını istismar etme sıklığının yaşla birlikte arttığını (Andreou, 2000; Boulton and Underwood, 1992; Cox and Black, 1997; Rigby, 2000; Olweus, 1994; Whitney and Smith, 1993), ancak istismara uğrama sıklığının azaldığını (Pateraki, 2001; Salmon, James and Smith, 1998) ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Yine yapılan bir çalışmada istismara uğrama sıklığının yaş arttıkça azalmasının, küçük yaş grubu çocukların istismar davranışı ile etkin olarak baş edebilecek sosyal becerileri henüz kazanamamış olmasına bağlı olduğu bildirilmiştir (Smith, Madsen and Moody, 1999). Çalışmada alay boyutundaki puanların yaşla birlikte arttığı dikkati çekmektedir. Bu boyut sözel nitelikteki bir saldırganlık türü olup, bu durum sözel becerilerin yaşla birlikte artması ve sözlerin de en az fiziksel saldırılar kadar incitici olabileceğinin farkına varılmasıyla ilgili olabilir. Nitekim ilerleyen yaşla birlikte sözel akran istismarı türlerinin arttığını vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır (Perry, Williard and Perry, 1990; Warm, 1997).

Çalışmada erkek çocukların; korkutma sindirme, açık saldırı, ilişkisel saldırı, kişisel eşyalara saldırı boyutları ile genel akran istismarı puanlarının kız çocuklardan daha yüksek olduğu, buna karşın kızların alay boyutuna ilişkin akran istismarı puanlarının erkek çocuklardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir toplumdaki cinsiyet rolü ve değer yargıları; o toplumdaki istismar davranışı üzerinde etkili olan önemli faktörlerden biridir. Erkek çocukların fiziksel güçlerini göstermek amacıyla yaptığı saldırganca davranışlar toplumsal kalıpyargıların da etkisiyle anne-baba tarafından hoş görülmemekte, hatta zaman zaman teşvik edilmektedir. Kız çocukların ise bu tür davranışları kabul görmemekte, erkek çocuklara göre daha narin, terbiyeli, sakin olmaları konusunda desteklenmektedirler. Saldırganca davranışlar sergileyen erkekler atılgan ve güçlü olarak kabul edilmekte, hatta bazı toplumlarda saldırganlık erkeklik ve mertlik simgesi olarak değerlendirilmektedir (Köknel, 1986). Yapılan birçok çalışmada araştırmacılar, her yaştaki erkeklerin kızlara göre akranlarına daha fazla fiziksel şiddet uyguladıklarını, akranlarından daha fazla şiddet gördüklerini, ergenlik dönemine geçiş ile beraber erkeklerin erkeklere yönelik fiziksel saldırganlık düzeyi artarken; erkeklerin kızlara yönelik saldırganlık düzeyinin düştüğünü, erkek çocukların genellikle saldırgan davranışlarından kızlara göre daha hoşnut oldukları belirtilmektedir (Boulton and Underwood, 1992; Chapel et al., 2004; Crick, 1997; Houndoumadi and Pateraki, 2001; Nansel, 2001; Nansel et al., 2001). Literatürde kızların ve erkeklerin maruz kaldığı akran istismarı tipleri de farklılık göstermektedir. Erkeklerin kızlara oranla doğrudan istismara daha fazla maruz kaldıkları, buna karşın kızların da haklarında dedikodu yayma, yalnız bırakma gibi dolaylı istismarı daha fazla uyguladıkları ve maruz kaldıkları bildirilmektedir (Baldry and Farrington, 2000; Fleming and Towey, 2002; Smith, Madsen and Moody, 1999). Ancak bu araştırmada özellikle ilişkisel saldırı boyutundaki cinsiyetler arasındaki farklılık dikkati çekmektedir. Çalışmada çocukların sosyal ilişkilerinin saldırgan tarafından kasıtlı olarak bozularak, zor durumda bırakıldığı davranışları içeren ilişkisel saldırı boyutu, “hakkımda yalan söylerler, arkadaşlarımla aramı açmaya çalışırlar, arkadaşlarımla benimle konuşmasına engel olurlar” gibi soruları içermektedir. Yapılan birçok çalışmanın aksine bu araştırmanın çalışma grubunda erkeklerin ilişkisel saldırı puanları kızlardan daha yüksek bulunmuştur (Boulton and Underwood, 1992; Houndoumadi and Pateraki, 2001; Crick, 1997; Nansel et al., 2001; Baldry and Farrington, 2000; Fleming and Towey, 2002).

Çalışmada üç ve daha fazla kardeşi olan çocukların korkutma sindirme, açık saldırı, kişisel eşyalara saldırı ve genel akran istismarı puanlarının diğerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Ailenin kalabalık olması, çocuğu doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilir.

Çocuk sayısının fazla olduğu ailelerde sosyo-ekonomik düzey düşmekte, çocuklara yapılan yatırım azalmakta, buna bağlı olarak çocukların öğrenim düzeyi de düşmektedir (Özyanık, 1994). Kardeş sayısının fazla olması ayrıca anne babalar ile çocuklar arasında daha fazla çatışma yaşanmasına ve ailede fiziksel cezaya daha fazla başvurulmasına neden olabilir. Ailenin çok çocuklu olması, anne babanın çocuklarına karşı tavırlarında da bir takım farklılıklar yaratabilir. Bu durum az ilgi gördüğünü zanneden çocuğun aile içinde ikinci planda kaldığını, kendisine karşı ilgisiz davranıldığını, kabul edilmediğini fark ettiği anda, kendisini fark ettirmek için yanlış yollara başvurmasına, arkadaş grubunda çeşitli problemler yaşamasına ve akran istismarı uygulamasına ya da maruz kalmasına neden olabilmektedir.

Çalışmada anne-babanın ayrı olduğu ya da boşandığı ailelerden gelen çocukların korkutma sindirme, anne ya da babadan birinin ölü olduğu ailelerden gelen çocukların ise; açık saldırı, ilişkisel saldırı boyutları ile genel akran istismarı puanlarının diğer çocuklardan daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Ailenin yapısı istismar davranışı üzerinde önemli bir faktör olarak vurgulanmaktadır. Boşanmış ebeveynlere sahip veya ailesi olmayan çocukların davranışları, düzenli aile ortamında, sorumluluk alarak yetişen çocukların davranışlarından farklı olabilir. Çünkü çocuklar olumlu davranışlar kazanabilmek için, aile içerisinde kişilik problemi olmayan, çocuklara örnek olabilecek nitelikte modellere ihtiyaç duyarlar. Ailelerin parçalanması, çocukta birçok psikolojik sorunu beraberinde getirmektedir. Özellikle ilk beş yıl içinde ebeveynlerden birini ya da her ikisini birden kaybetmek, çocuk üzerinde çok büyük bir baskıya neden olur. Bu durum da çocukların davranış problemleri yaşamalarına neden olabilir (Houndoumadi and Pateraki, 2001; Aral et al., 2000). Çalışmada anne-babası ayrı ya da boşanmış olan çocukların, daha fazla istismara maruz kalmaları ebeveynlerin aile içi çatışmalarını akla getirmektedir. Anlaşamayan ebeveynler arasındaki boşanma öncesi ya da boşanma sırasındaki kavgalar, çocuğu sürekli bir gerilim içine sokabilir. Böyle bir ortamda büyüyen çocuk diğer akranlarına göre daha çok uyumsuzluk gösterebilir. Okuldaki başarısını düşürebilir. Dolayısıyla çocukta güvensizlik ve aşağılık duygusu gelişerek çocuğun akran istismarına maruz kalmasına neden olabilir (McDonald and Hurlbut, 1997; Pike, 2000; Cast and Burke, 2002).

Çalışmada ayrıca çocukların akran istismarı ile ilgili çözüm önerileri incelendiğinde; çocukların yakın çevrelerinden yardım isteme, şiddete şiddetle cevap verme gibi önerilerinin yanı sıra, istismarcıların okuldan uzaklaştırılmasının da etkili olabileceğini düşündüğü görülmektedir. Bir grup çocuğun ise bu konudaki umutsuzluğu dikkati çekmektedir. Çocukların akran istismarına maruz kaldıkları zaman ne tür tepkiler gösterdiklerini inceleyen araştırmalarda; erkeklerin kızlardan daha fazla oranda karşı saldırganlık gösterdikleri, kızların ise erkeklere göre daha fazla oranda çaresizlik gösterdikleri belirtilmiştir. Genellikle, erkeklerin gösterdikleri karşı saldırganlığın ve çoğunlukla kızların verdikleri tepki türü olan çaresizlik göstermenin, akran zorbalığını tetikleyen faktörler olduğu, soğukkanlılık göstermenin ise akran zorbalığını durdurmada ya da azaltmada etkili olduğu belirtilmiştir (Salmivalli and Lagerspetz, 1996).

Sonuç Ve Öneriler

Bu çalışmada küçük yaş grubu, kardeş sayısı fazla olan ve parçalanmış aileye sahip çocuklar akran istismarına maruz kalma açısından risk grubu olarak saptanmıştır. Çalışma çocukların bu özelliklerinin akran istismarı üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle akran istismarı konusunda aileler bilinçlendirilmeli, müdahale sürecine anne ve

babaların katılımı sağlanmalı ve özellikle küçük yaş gruplarına yönelik ek koruma önlemleri alınmalıdır. Bu çalışma kesitsel tanımlayıcı bir araştırma olup, araştırmada olasılığa dayanmayan örnekleme yöntemlerinden, tesadüfi kota örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu çalışmanın genişletilerek tüm ülkeyi temsil edecek bir örneklem grubunda uygulanması, sadece akran istismarına maruz kalan çocukların değil, akran istismarını uygulayan çocukların da özelliklerinin belirlenmesi, ülke genelinde hazırlanacak bir akran istismarını önleme programı için önemli bir veri oluşturacaktır.

Çalışmanın en temel kısıtlılığı sadece çocukların akran istismarına maruz kalma durumlarının incelenip, akran istismarını uygulayan çocuklara ilişkin özelliklerin incelenmemesidir. Önleme programları hazırlanırken, hem akran istismarına maruz kalan, hem de uygulayan çocuklar açısından risk gruplarının belirlenmesi, istismar davranışında cinsiyetler arasındaki farklılıkların her iki grup için de ortaya konması, istismarın okul içinde, okul çevresinde ya da çocukların boş zamanlarını geçirdiği çevrede en sık yaşandığı yerlerin belirlenmesi programın önceliklerinin saptanması açısından gereklidir.

Kaynakça

- Alikasifoglu, M., Erginöz, E., Ercan, O., Uysal, Ö., Albayrak, K.D. (2007). "Bullying behaviours and psychosocial health: results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey". **European Journal of Pediatrics**, 166, 1253- 1260.
- Andreou, E. (2000). "Bully/victim problems and their association with psychosocial constructs in 8- to 12-year-old Greek school children. **Aggressive Behavior**, 26(1), 49-56.
- Andreou, E. (2001). "Bully/victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children". **Educational Psychology**, 21(1), 59-67.
- Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2000). **Çocuk Gelişimi I**. Ya-Pa Yayınevi, 152 s., İstanbul.
- Arseneault, L., Walsh, E., Trzesniewski, K. (2006). "Bullying victimization uniquely contributes to adjustment problems in young children: a nationally representative cohort study". **Pediatrics**, 118, 130- 138.
- Austin, S., Joseph, S. (1996). "Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds". **British Journal of Educational Psychology**, 66, 447- 456.
- Baldry, A.C., Farrington, D. P. (2000). "Types of bullying among Italian school children". **Journal of Adolescence**, 22(3), 423-426.
- Batsche, G. M., Knoff, H. M. (1994). "Bullies and their victims: Understanding a pervasive problem in the schools". **School Psychology Review**, 23 (2), 165-174.
- Bidwell NM. (1997). "The Nature and Prevalence of Bullying in Elementary Schools SSTA" **Research Centre Report**.
- Boulton, M. J., Underwood, K. (1992). "Bully/victim problems among middle school children". **British Journal of Educational Psychology**, 62, 73-87.
- Bowers, L., Smith, K., Binney, V. (1994). "Perceived family relationships of bullies, victims and bully/victims in middle childhood". **Journal of Social and Personal Relationships**, 11, 215-232.
- Bowers, L., Menesini, E., Fonzi, A., Costabile, A., Smith, P.K.(1996). "Bullies and victims in schools in Central and Southern Italy". **Eur J Psychol**, 11, 97-110.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). **Veri Analizi El Kitabı**. Pegem Yayıncılık, 201 s., Ankara.

- Cast, A., Burke, P. (2002). "A theory of self-esteem". **Social Forces**, 80,1041-1069.
- Chapel, M., Casey, D., Cruz, C., Ferrell, J., Forman, J., Lipkin, R., Newsham, M., Sterling, M., Whittaker, S. (2004). "Bullying in college students and teachers". **Adolescence**, 39, 53-64.
- Cox, I., Black, G. (1997). "Cooperativeness and bully-victim problems among Australian school children". **J Soc Psychol**,131, 615- 627.
- Crick, N.R. (1997). "Engagement in gender normative versus non-normative forms of aggression: Links to social, psychological adjustment". **Developmental Psychology**, 33, 610-617.
- Crick, N. B., Bigbee, M. A. (1998). "Relational and overt forms of peer victimization informational approach". **Journal of Counselling and Clinical Psychology**, 66, 337-347.
- Delikara, İ. E. (2002)." Ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi". 1. **Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu**, 29-30 Mart 2001, s. 147-160, Ankara.
- Eslea, M., Rees, J. (2001). "What age are children most likely to be bullied at school?" **Aggressive Behav**, 27(6), 419- 429.
- Eslea, M., Menesini, E., Morita, Y., O'Moore, M., Mora-Merchan, J.A., Periera, B., Smith, P.K., Zhang, W. (2004). "Friendship and loneliness among bullies and victims: Data from seven countries". **Aggr Behav**, 30, 71-83.
- Fekkes, M., Pipers, F.M., Verlove-Vanhorick, S.P.(2004). "Bullying behavior and association with psychosomatic complaints and depression in victim". **J Pediatr**, 144, 17- 22.
- Finnegan, R. A., Hodges, E.V., Perry, D. G. (1998). "Victimization by pers". **Journal of Personality and Social Psychology**, 75, 1076-1086.
- Fleming M, Towey K (eds). (2002). **Educational forum on adolescent health. Youth bullying**, May 2002, Chicago: American Medical Association.
- Furmiss, C. (2000). "Bullying in schools: It's not s crime-is it?" **Education and the Law**, 12(1), 9-29.
- Glew, G.M., Fan, M.Y., Katon, W., Rivara FP, Kernic, M.A. (2005). "Bullying, psychosocial adjustment, and academic performance in elementary school". **Arch Pediatr Adoles Med**, 159, 1026-1031.
- Greene, M.B. (2006). "Bullying in schools: A plea for measure of human rights". **J Social Issues**,62, 63- 79.
- Griffin, R.S., Gross, A.M.(2004). "Childhood bullying: Current findings and future directions for research". **Aggress Violent Beh**, 9, 379-400.
- Gültekin, Z., Sayıl, M. (2005). "Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği geliştirme çalışması". **Türk Psikoloji Yazıları**, 8 (15), 47-62.
- Güvenir, T. (2005). **Okulda Akran İstismarı**. Kök Yayıncılık, 9-49 s., Ankara.
- Hazler, R. J., Hoover, J. H., Oliver, R.(1992). "What kids say about bullying". **The Executive Educator**, 44, 20-22.
- Houndoumadi, A., Pateraki, L. (2001). "Bullying and bullies in Greek elementary schools attitudes and teachers parents awareness". **Educational Review**, 53 (1), 9-27.
- Juvonen J, Graham S, Schuster MA. (2003). "Bullying among young adolescents: The strong, the weak and the troubled". **Pediatrics**, 112(6),1231- 1237.

- Kartal H, Bilgin A. (2007). “İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulda zorbalıktan arındırma programı”. **Eğitimde Kuram ve Uygulama**, 3(2), 207- 227.
- Kepenekci- Karaman Y, Cnkır S. (2006). “Bullying among Turkish high school students”. **Child Abuse Negl**, 30, 193-204.
- Kim, Y.S., Koh, Y.J., Leventhal, B. (2005). “School bullying and suicidal risk in Korean middle school students”. **Pediatrics**, 115, 357- 363.
- Köknel, Ö. (1986). **Kaygıdan mutluluğa kişilik**. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Lopes, N.A.(2005). “Bullying-aggressive behavior among students”. **J Pediatr**, 8,164- 172.
- McDonald, A., Hurlbut, N. (1997). “Adolescent mothers' self-esteem and role identity and their relationship to parenting skills knowledge”. **Adolescence**, 32, 639-655.
- Mynard, H. and Joseph, S. (1997). “Bully/victim problems and their association with Eysenck’s personality dimensions in 8 to 13 year-olds”. **British Journal of Educational Psychology**, 67, 51-54.
- Mynard, H., Joseph, S. (2000). “Development of the multidimensional peer-victimization scale”. **Aggressive Behaviour**, 26(2), 169-178 .
- Nansel, T., Overpeck, M., Pilla RS, Ruan, W.J., Simons-Morton, B., Scheidt,P. (2001). “Bullying behavior among US youths: Prevalence and association with psycho- social adjustment”. **JAMA**, 285, 2094-2100.
- Nansel, T. (2001). “School kids cite widespread bullying”. **Science News**, 159 (18), 280-281.
- Olweus, D. (1980). “Familial and temperamental determinants of aggressive behaviour in adolescents boys: A causal analysis”. **Developmental Psychology**, 16, 644-660.
- Olweus, D. (1993). **Bullying at school: What we know and what we can do**. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- Özyanık, A. (1994). **Sokakta çalışan çocuklar sorunu, Ankara sokaklarında çalışan çocuklar projesi**. Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 170 s., Ankara.
- Pateraki, L. (2001). “Bullying among primary school children in Athens, Greece”. **Educational Psychology**, 21(2), 167-176.
- Pepler, D.J., Craig, W.M., Ziegler, S., Charach, A. (1994). “An evaluation of an anti-bullying intervention in Toronto schools”. **Canadian J Com Ment Health**, 132(2), 95-110.
- Peren, S., Alsakar, F.D. (2006). “Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten”. **J Child Psychol Psychiatr**, 47, 45-57.
- Perry, D. , Williard, G, J., Perry, C. (1990). “Peers perception of the consequences that victimized children provide aggressors”. **Child Development**, 61,1310-1325.
- Pike, L. (2000). “Effects of parent residency arrangements on the development of primary school-aged children”. **Family Matter**, 57, 40-46.
- Pişkin, M. (2002). “Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler”. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M. (2006). “Akran zorbalığı olgusunun ilköğretim öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi”. **1.Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu**, 28-31 Mart 2006, 19-20 s., İstanbul.
- Rigby,K. (2000). “Effects of peer victimization in school and perceived social support on adolescent well-being”. **Journal of Adolescence**, 23, 57-68.

- Salmivalli, C., Lagerspetz, K.M. (1996). "Bullying in schools. Understanding aggressive behaviour in children". **The New York Academy of Sciences**, 401-404.
- Salmon, G., James, A., Smith, D.M. (1998). "Bullying in schools: Self reported anxiety, depression, and self esteem in secondary school children". **British Medical Journal**, 317, 924-925.
- Schwartz, D. (2000). "Subtypes of victims and aggressors in childrens peer groups". **Journal of Abnormal Child Psychology**, 28, 181-192.
- Schwartz, D., Dodge, K., Pettit, K.A., Bates J. E. (1997). "The early socialization of aggressive victims of bullying". **Child Development**, 68, 665-675.
- Smith, P.K., Madsen, K.C., Moody, J.C. (1999). "What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analyses of risk of being bullied". **Educ Research**, 41, 267-285.
- Stevens, V., Bourdeaudhujive, I.D., Oost, V.P. (2002). "Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at school". **Journal of Youth and Adolescence**, 31, 419-428.
- Sümer, N. (2005). **Araştırma teknikleri**. İstanbul : Morpa Kültür Yayınları, 40.
- Warm, T. (1997). "The role of teasing in development and vice versa". **Developmental and Behavioral Pediatrics**, 18, 97-101.
- Whitney, I., Smith, P. K. (1993). "A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools". **Educational Research**, 35 (1), 3-25.